

บทบาทของมหาวิทยาลัยไทยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน¹

Roles of Thai Universities in the Development of Community Enterprise

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาแว มะแส²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ทั่วไปเพื่อศึกษาบทบาทของมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การดำเนินการวิจัยเป็นไปตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาจากเอกสารประเภทต่างๆ ทั้งเอกสารสิ่งพิมพ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งค้นหาได้จากห้องสมุดและผ่านระบบอินเทอร์เน็ต โดยใช้คำหลักในการสืบค้น การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา ด้วยการทำความเข้าใจกับความหมายของคำและประเด็นต่างๆ จัดหมวดหมู่ของเนื้อหาตามเรื่องและประเด็น เชื่อมโยงข้อมูลระหว่างประเด็น และตีความเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย แล้วนำเสนอเป็นรายงานเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของมหาวิทยาลัยไทยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นไปตามภารกิจหลัก 3 ด้าน คือ การสอน การวิจัย และการบริการวิชาการ บทบาทด้านการสอนปรากฏให้เห็นไม่มากนัก มีการบรรจุวิชาที่เกี่ยวข้องในบางมหาวิทยาลัย ในสาขาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับการพัฒนา สาขาการบริหารธุรกิจ และสาขาที่เป็นสหวิทยาการ ในขณะที่บทบาทด้านการวิจัย และด้านบริการวิชาการปรากฏให้เห็นชัดเจนว่าด้านการสอน มีงานที่เกี่ยวข้องในหลายสาขาวิชา ทั้งสาขาสังคมศาสตร์ บริหารธุรกิจ และสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม เรื่องที่ทำการวิจัยและบริการวิชาการเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และความเชี่ยวชาญของบุคลากรในแต่ละสาขาวิชาเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันยังมีบางโครงการที่ทำงานร่วมกันหลายสาขาวิชา มหาวิทยาลัยแต่ละกลุ่มแสดงระดับบทบาทต่างกันบ้างในแต่ละด้าน และบทบาทที่แสดงดูเหมือนจะไม่สอดคล้องกับศักยภาพด้านต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยแต่ละกลุ่มมี โดยมหาวิทยาลัยหลักของรัฐซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยปิดและมีศักยภาพด้านต่างๆสูง แต่กลับแสดงบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนน้อยกว่ากลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยใหม่ที่จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆอีกมาก ประโยชน์ที่ได้รับจากการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน นอกจากจะเป็นผลดีต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้สามารถพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของกลุ่ม อันเป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวอย่างมีพลวัตในการดำรงชีพของสมาชิกชุมชนให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังเป็นผลดีต่อมหาวิทยาลัยเองในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และเพิ่มความเชี่ยวชาญ ในสาขาวิชาที่เป็นประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น และในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนท้องถิ่น

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน การพัฒนา มหาวิทยาลัย

¹โครงการวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

²คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Abstract

The general objective of this research was to investigate roles of Thai universities in the development of small and micro community enterprise. The research was undertaken following the qualitative research approach in which data were gathered using documentary study method. Both printed and electronic documents were searched in accessible libraries and through the internet system using keywords. Content analysis was employed in data analysis in which the researcher attempted to understand meanings of related words and issues, categorize contents into topics or issues, link between issues, and interpret data in order to seek conclusions based on analytical induction. The results were then reported descriptively. Findings revealed that roles of Thai universities in developing small and micro community enterprise appears as related to their three main missions—teaching, conducting research, and undertaking outreach projects or activities. The teaching role was less apparent than the other two roles. Some courses were offered in a few programs such as social sciences for development, business administration, and interdisciplinary programs. The research and outreach roles were more noticeable in most universities and related to various fields including social sciences, business administration, sciences and technology. Topics of research and outreach programs varied according to interests and specialization of academic staff. Only some projects were undertaken jointly between different fields. Different universities groups might show different levels of roles in each dimension, and there seemed to be imbalance between their roles and capacities. Main state universities with relatively high capacities in all aspects were likely to play lesser roles in small and micro enterprise development than Rajabhat university groups. Advantages of university's involvement in the development of small and micro community enterprise went to both universities and target communities. The community enterprise groups were able to improve their operation capacities which lead their members to adapt their livelihood dynamically. This adapting livelihood was observed to correspond to the Philosophy of Sufficiency Economy. Universities could develop new bodies of knowledge and increase their specialization in fields beneficial to local communities, and in promoting good relationship between universities and local communities.

Keywords: Community Enterprise, Development, University.

1. บทนำ

ในประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทย ประชากรในชนบทและภาคเศรษฐกิจชนบทมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพราะประเทศเหล่านี้มีประชากรที่อาศัยอยู่และดำรงชีพในชนบทในสัดส่วนที่สูง อีกทั้งความเป็นอุตสาหกรรมไม่ได้ขยายตัวและก้าวหน้าอย่างเพียงพอจนสามารถรองรับแรงงานที่มีอยู่จำนวนมากและไม่ได้ทำงานเต็มเวลาในชนบท แรงงานส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนมากพอสมควรยังคงดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรและกิจกรรมที่คุ้นเคย จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติในชุมชนที่พวกตนอาศัยอยู่ โดยอาศัยทรัพยากรด้านต่างๆที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติ และองค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีการเรียนรู้ ปฏิบัติ และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง หรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐาน ดังนั้นภาคเศรษฐกิจชนบทจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนเหล่านี้ ซึ่งจะต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อทำการอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดอย่างเหมาะสม และให้เกิดความสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมใหญ่

แม้ในช่วงเวลาตั้งแต่ประมาณ 50 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยได้มีการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการสร้างเติบโตในระดับมหภาค ด้วยการส่งเสริมการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและบริการได้สำเร็จพอสมควร แต่ภาคเศรษฐกิจชนบทยังคงมีความสำคัญคู่ขนานกัน และยังคงมีความสำคัญต่อความมั่นคงของครัวเรือนและชุมชนมาก ยิ่งกว่านั้น ภาคเศรษฐกิจในชนบทมีลักษณะที่เสถียรน้อยกว่า หากรู้จักส่งเสริมให้มีการพัฒนาอย่างสมดุล ดังที่ได้ปรากฏในช่วงที่ประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญเมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีรายงานว่า ภาคเศรษฐกิจในชนบทรวมทั้งทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมีส่วนอย่างสำคัญในการบรรเทาความเดือดร้อนของแรงงานที่ตกงานจากภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมในเมือง และต้องกลับไปยังถิ่นฐานเดิมในชนบทได้อย่างไม่ลำบาก (นภชา พันธุ์แจ่ม, 2546)

การที่ภาคเศรษฐกิจในชนบทยังคงดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและโลกาภิวัตน์และภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้นั้น แม้จะน่าสนใจไม่น้อยกับประเทศที่มีการเติบโตทางเศรษฐกิจเร็วพอสมควรเช่นประเทศไทย แต่จะต้องมีการพัฒนาและกระตุ้นให้เกิดการปรับตัวหลายด้านอย่างเหมาะสมและบูรณาการ เพื่อให้เกิดความสมดุลกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จึงจะส่งผลให้ประชากรในชุมชนชนบทสามารถหารายได้ที่เป็นตัวเงินเพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถพึ่งตนเองทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนได้สูง มิฉะนั้นจะเป็นการยากที่จะรักษาให้ภาคเศรษฐกิจที่อิงความเป็นชุมชนและทรัพยากรในท้องถิ่นสูงเช่นนี้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน มิติของการพัฒนาจึงควรครอบคลุมทั้งด้านการผลิตและการตลาด โดยในแต่ละด้านยังเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงยกระดับในรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ เช่น การพัฒนารูปแบบของสินค้า คุณภาพสินค้า การแปรรูป การบรรจุภัณฑ์ การหาตลาดใหม่ๆ การประชาสัมพันธ์ การจัดการทรัพยากรและทุนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ รวมทั้งการเสริมพลังในการดำเนินงานในแต่ละด้านด้วย

การพัฒนาดังกล่าวนี้นี้ในระดับชุมชนในปัจจุบันมักจะเรียกว่า “วิสาหกิจชุมชน” ซึ่งหมายถึงการดำเนินกิจกรรมเชิงธุรกิจขนาดเล็กหรือเล็กมาก (Small or Micro Enterprise) ที่ดำเนินการร่วมกันแบบกิจกรรมรวมหมู่หรือกิจกรรมร่วม (Collective Action) โดยสมาชิกของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นมักจะคิดค้นขึ้นมาในแต่ละชุมชน และอาจมีรากฐานมาจากกิจกรรมดั้งเดิมที่มีการทำและสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนก็ได้ แล้วนำมาพัฒนาต่อยอด ขยายกิจการ ทั้งในด้านการผลิต และการตลาด เพื่อยกระดับการพึ่งตนเองและเพิ่มรายได้แก่คนในชุมชน (วุฒิสสาร ต้นไชย และคณะ, 2558; เสรีพงศ์พิศ, 2552) ความพยายามในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยได้ริเริ่มเมื่อไม่นานนัก โดยมีการพัฒนาต่อจากกิจกรรมอื่นๆที่ริเริ่มก่อนแล้วในรูปกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นต่างๆ

เป็นต้น ซึ่งบางกิจกรรมอาจเน้นการผลิตเป็นสินค้าตามนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มาก่อนก็ได้ แต่การพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนที่ตีลังจะต้องยกระดับทั้งด้านการผลิตและการตลาดด้วย และที่สำคัญต้องดำเนินการในรูปกลุ่ม ไม่ใช่ทำคนเดียว ดังนั้นในการพัฒนานอกจากจะต้องครอบคลุมหลายด้านและยังควรมีการบูรณาการด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ซึ่งรัฐบาลไทยหลายรัฐบาลในระยะหลังได้ให้ความสำคัญกับนโยบายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และเมื่อไม่นานมานี้ได้มีการจัดตั้งสำนักส่งเสริมภูมิปัญญาและวิสาหกิจชุมชน เป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ทำการการศึกษาวิจัย เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนแม่บท รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพและวิสาหกิจชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553)

ที่ผ่านมา แม้มหาวิทยาลัยที่กระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนด้วยพอสมควร แต่ก็ยังไม่มีการวิจัยอย่างเป็นระบบที่สะท้อนถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยในเรื่องนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่องบทบาทของมหาวิทยาลัยว่า ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในลักษณะใด และมีส่วนในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างไรบ้าง ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจถึงศักยภาพและบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาอีกลักษณะหนึ่ง ที่สามารถสร้างประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถยกระดับการดำรงชีพของคนในชุมชนอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการยิ่งขึ้น นอกจากนี้ กลุ่มประชาชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนยังสามารถที่จะประสานงาน และขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยที่อยู่ในพื้นที่มาช่วยในการเสริมพลังพัฒนาในด้านต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยมีความเชี่ยวชาญ อันจะช่วยเสริมการพัฒนาในด้านนี้ให้ดำเนินไปได้ดีและรวดเร็วยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์โดยทั่วไปเพื่อศึกษาบทบาทของมหาวิทยาลัยต่างๆ ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะดังต่อไปนี้

- 2.1 เพื่อศึกษาลักษณะบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
- 2.3 เพื่อศึกษาประโยชน์ของการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่ได้จากการศึกษานี้คาดว่าจะมีประโยชน์ดังต่อไปนี้

- 3.1 ทำให้มีความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทและลักษณะของบทบาทที่มหาวิทยาลัยต่างๆ ได้แสดงออกมาในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย
- 3.2 ทำให้เข้าใจถึงศักยภาพและประโยชน์ของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนด้านต่างๆ
- 3.3 ชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ประโยชน์ในการประสานงานขอความร่วมมือด้านต่างๆ จากมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องได้อย่างเหมาะสม

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

4.1.1 ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

คำว่า วิสาหกิจชุมชน (Community Enterprise, Community-based Enterprise หรือในบางครั้งเรียกว่า Community Small and Micro Enterprise) มีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันบ้าง ตามมุมมองและประสบการณ์ของนักวิชาการแต่ละคน ซึ่งบางครั้งเกี่ยวข้องกับวิสัยทัศน์ นโยบาย และคุณลักษณะของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในต่างประเทศ Community Enterprise มักจะหมายถึง การประกอบการหรือกิจการของคนในชุมชนที่ดำเนินการเชิงการค้า เพื่อสร้างประโยชน์เชิงพาณิชย์และทางสังคมให้กับชุมชน อันเป็นความพยายามในการพัฒนาชุมชนลักษณะหนึ่ง ที่เน้นให้เกิดความยั่งยืนของการดำรงชีพบนฐานของทรัพยากรในชุมชน ด้วยการรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม และสร้างระบบสวัสดิการให้เกิดขึ้นภายในชุมชน (Tracey, Philips and Haugh, 2005; Peredo and Chrisman, 2006)

สำหรับในประเทศไทยคำว่า “วิสาหกิจชุมชน” เป็นคำที่ค่อนข้างใหม่ ที่มีการนำมาใช้หลังจากที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชนให้ดำเนินไปอย่างคู่ขนานไปกับเศรษฐกิจกระแสหลัก หลังจากการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลักได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างประชาชนประชาชนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะประชาชนในชนบทกับประชาชนในเมือง อันนำไปสู่ปัญหาสังคมตามมามากมาย พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้ให้คำนิยามของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเรียกในภาษาอังกฤษว่า “Small and Micro Community Enterprise - SMCE” ว่า หมายถึงการประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋ว ที่มีการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนในการดำเนินการ สามารถสร้างประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนผู้เป็นเจ้าของกิจการนั้น ในลักษณะของการพึ่งพาตนเองและสร้างความเพียงพอในการดำรงชีพแก่ครอบครัวและชุมชน โดยทุนที่กล่าวถึงนี้ครอบคลุมไปถึงทุนทรัพยากรและผลผลิต ทุนความรู้และภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ที่มีอยู่ในชุมชน (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558) นอกจากนี้ ศิริปริญา ฐประจ่าง (2546) ได้นิยามไว้ว่า วิสาหกิจชุมชนหมายถึงการประกอบกิจการโดยคนในชุมชนซึ่งดำเนินการในรูปกลุ่ม ด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้เดิมมาผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่และเทคโนโลยีต่างๆที่เกี่ยวข้อง ไปทำการผลิตสินค้าหรือบริการ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถพัฒนาอาชีพและเพิ่มรายได้ อันจะช่วยส่งเสริมให้พึ่งตนเองได้สูงขึ้น ในขณะที่กรมการพัฒนาชุมชน (อ้างถึงใน ศิริปริญา ฐประจ่าง, 2546) ได้อธิบายเป้าหมายของการทำวิสาหกิจชุมชนเพิ่มเติมว่า เป็นกิจการที่ไม่ได้มุ่งทำธุรกิจเป็นสิ่งสำคัญ แต่ให้หันหน้ากับการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน ด้วยการพยายามฉีกกำลังหล่อหลอมความคิดให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แล้วนำมาสร้างสรรค์ประกอบกิจการ จากพื้นฐานภูมิปัญญาเดิมนำมาผสมผสานกับองค์ความรู้ใหม่และเทคโนโลยีที่เหมาะสม อีกทั้งมีการบริหารจัดการทุนต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดผลผลิตที่มีอรรถประโยชน์สูงสุด โดยมุ่งหวังให้สามารถสร้างอาชีพที่ยั่งยืนและรายได้ที่มั่นคงแก่สมาชิกชุมชน

จากความหมายที่ยกมานำเสนอดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการที่กระทำร่วมกัน (Collective Action) ของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือกิจการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มหรือคณะบุคคลที่มีความสัมพันธ์อย่างผูกพันและมีวิถีชีวิตร่วมกัน ด้วยการรวมตัวกันประกอบกิจการ เพื่อยกระดับการดำรงชีพ ที่เน้นการสร้างรายได้เพิ่มอย่างยั่งยืน จากการจัดการทุนประเภท

ต่างๆที่ชุมชนมีให้เกิดมูลค่าเพิ่ม อันเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน อีกทั้งยังสามารถยกระดับต่อไปให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีพลวัต

4.1.2 องค์ประกอบของวิสาหกิจชุมชน

ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน การที่จะเรียกกลุ่มที่ทำกิจกรรมในชุมชนว่าเป็นวิสาหกิจชุมชนและจะขอรับการสนับสนุนจากรัฐได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังต่อไปนี้ (เสรี พงศ์พิศ, 2552ก)

- 1) เป็นกิจการของชุมชนที่ดำเนินการด้านการผลิต บริการ และอื่นๆ
- 2) ทุนในการดำเนินการใช้ทั้งทุนที่มาจากภายนอกและทุนของชุมชน
- 3) เป็นกิจการที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
- 4) เป็นกิจการที่เน้นการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง
- 5) เป็นกิจการที่เน้นการบริหารจัดการโดยคณะบุคคลในชุมชน
- 6) มีเป้าหมายของกิจการเพื่อการพึ่งตนเองและเป็นการสร้างรายได้
- 7) ผลการดำเนินงานกิจกรรมต้องส่งผลประโยชน์แก่ชุมชน

การที่กิจการใดจะเป็นวิสาหกิจชุมชนได้นั้น จะต้องมีการประกอบการที่มีการนำทุนต่างๆ รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้เพื่อสร้างรายได้ที่มุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองในระดับชุมชนก่อน ด้วยการดำเนินการในรูปของกลุ่ม ที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินการร่วมกัน ทั้งด้านการผลิต การค้า และการบริหารจัดการ ทั้งนี้รูปแบบการดำเนินการควรมุ่งส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนควบคู่ไปด้วย กล่าวคือ เป้าหมายของการดำเนินการมิได้มีเพียงเพื่อสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคมที่เกิดจากความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคม (กัญญามาน อินทว้าง, 2550)

4.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

การจัดประเภทของวิสาหกิจชุมชนอาจสามารถมองได้ 2 มิติใหญ่ คือ 1) มองตามลักษณะของการประกอบการเป็นหลัก 2) มองตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาของการประกอบการวิสาหกิจชุมชน (กัญญามาน อินทว้าง และคณะ, 2554)

การแบ่งตามลักษณะของการประกอบการ สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ 1) วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ซึ่งเป็นกิจการที่มุ่งผลิตสินค้าเพื่อการใช้ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งเน้นสินค้า 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร สิ่งของเครื่องใช้ และปุ๋ย ซึ่งการผลิตสินค้าเหล่านี้ขึ้นอยู่กับขีดความสามารถของชาวบ้านทั่วไปที่จะทำได้ เพราะเป็นสิ่งของที่ต้องบริโภคในชีวิตประจำวัน จึงช่วยลดค่าใช้จ่ายจากการซื้อสินค้าจากภายนอกชุมชนด้วย เพราะปกติแล้วมีมูลค่ามากกว่าครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของแต่ละครัวเรือน แต่ชาวบ้านทั่วไปในปัจจุบันต่างก็นิยมซื้อกินซื้อใช้ 2) วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นกิจการที่สามารถนำสิ่งที่ผลิตหรือดำเนินการออกจำหน่ายหรือบริการสู่ตลาดใหญ่ภายนอกชุมชนได้ เนื่องจากได้ผ่านการพัฒนาพอสมควรจนมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และสามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปในตลาดได้ สินค้าในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ก็สามารถพัฒนาเป็นหนึ่งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มก้าวหน้านี้ได้ ถ้าหากมีการดำเนินการในรูปกลุ่ม เพราะได้ผ่านการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์เด่นระดับตำบลแล้ว

สำหรับการแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาของการประกอบการ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) วิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง เป็นการประกอบกิจการที่มุ่งเพื่อกินเพื่อใช้ในระดับครัวเรือนทดแทนการพึ่งพาสินค้าจากภายนอก เช่น การแปรรูปผลผลิตการเกษตรไว้ใช้กินในครัวเรือนให้ยาวนานขึ้น เป็นต้น 2) วิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง เป็นการประกอบกิจการโดยกลุ่มในระดับชุมชนและ

เครือข่าย เพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคในขอบเขตที่กว้างขึ้นกว่าครอบครัว ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาให้เป็นวิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้า เพื่อให้มีศักยภาพในการแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าประเภทเดียวกันที่มีขายอยู่ในท้องตลาดทั่วไปได้

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีแบ่งประเภทของวิสาหกิจชุมชนดังได้กล่าวมาแล้ว จุดมุ่งหมายของการประกอบการวิสาหกิจชุมชนก็ไม่ได้เน้นเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดในเบื้องต้น แต่จะเน้นไปที่การลดค่าใช้จ่ายและการสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนเป็นหลักก่อน ทั้งนี้เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน มีความมั่นคงสูงในการดำรงชีพในชุมชน ไม่จำเป็นต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น

4.1.4 ความแตกต่างของวิสาหกิจชุมชนกับกิจกรรมแบบดั้งเดิมของชุมชน

แม้ในหลายชุมชนจะกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพอยู่แล้ว และบางส่วนมักจะเชื่อมโยงกับการพัฒนาในเชิงธุรกิจในเวลาต่อมา แต่มีความแตกต่างกับวิสาหกิจชุมชน กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนนั้นเป็นการนำเรื่องเก่ามาคิดใหม่ การดำเนินการเป็นไปอย่างมีแบบแผน มีระบบและขั้นตอนที่เริ่มต้นจากการร่วมคิดและเรียนรู้ก่อนแล้วค่อยลงมือทำ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างสมาชิกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมพึ่งพาตนเอง ซึ่งแตกต่างจากธุรกิจชุมชนที่เน้นกระบวนการผลิต การแปรรูป และการบริหารจัดการเพื่อสร้างกำไรสูงสุดแก่กิจการ โดยการนำผลผลิตมาขายในตลาดใหญ่ทั่วไป

ระบบวิสาหกิจชุมชนเป็นระบบที่มีความหลากหลายของกิจกรรม เน้นกระบวนการสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน เพราะเป็นการประกอบการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทุนด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอย่างรู้คุณค่า โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์ทางสังคมแก่ชุมชนมากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด และมุ่งต่อการรักษาระบบนิเวศของสังคมโดยรวม มากกว่าที่จะมุ่งผลิตสินค้าชนิดเดียวให้ได้ปริมาณมากอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อป้อนตลาดภายนอกดังเช่นธุรกิจทั่วไป ถ้าเปรียบธุรกิจชุมชนในการทำการเกษตรก็คล้ายกับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ในขณะที่วิสาหกิจชุมชนจะคล้ายกับการปลูกพืชผสมผสาน (เสรี พงศ์พิศ, 2552ข)

นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนยังให้ความสำคัญอย่างมากกับเรื่องของวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ด้วยเหตุผล เพื่อแก้จุดอ่อนอันเป็นปัญหาของการพัฒนาในอดีตที่ประสบกับชุมชน ซึ่งมักจะมีปัญหาวิถีคิดมากกว่าวิถีทำ จะเห็นได้จากหลายชุมชนสามารถผลิตสินค้าได้มากมาย แต่ขายไม่ออก ขาดทุน หาดตลาดไม่ได้ เพราะเริ่มต้นจากวิถีทำ จากสูตรสำเร็จ หรือ จากการเลียนแบบ ผู้พัฒนาแนวคิดการทำวิสาหกิจชุมชนจึงเห็นว่าควรเริ่มต้นจัดทำเพื่อให้พอกินพอใช้ ทำทดแทนสิ่งที่จะต้องซื้อให้ได้มากที่สุดก่อน แล้วค่อยพัฒนาไปสู่การจัดการเชิงธุรกิจ (เสรี พงศ์พิศ, 2552ข) นอกจากนี้ หากต้องการที่จะนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดก็ควรเรียนรู้การจัดการและกลไกทางการตลาดให้ดี ซึ่งแนวคิดการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนี้สอดคล้องอย่างมากกับการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศรีปริญญา ฐูปกระจ่าง, 2546)

4.1.5 การจัดการการผลิตและการตลาดของวิสาหกิจชุมชน

การจัดการการผลิตและการตลาดของผลิตภัณฑ์และบริการของวิสาหกิจชุมชนเป็นเรื่องที่ชุมชนต้องเรียนรู้ โดยต้องเรียนรู้ว่าจะจัดการอย่างไรให้คนในชุมชนมาร่วมกันคิด ร่วมวางแผนการผลิต และการตลาด และการส่งเสริมให้บริโภคสิ่งที่กลุ่มผลิตร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ และในที่สุดก็ทำซ้ำกันผลิตสิ้นเกินและขายไม่ออก ชุมชนต้องสร้างวงจรเศรษฐกิจชุมชนขึ้นมาใหม่ เชื่อมโยงทุกเรื่องที่ทำได้ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร และข้าวของเครื่องใช้ อีกทั้งยังทำแบบประสานพลัง (Synergy) ให้เกิดผลทวีคูณ

ในการที่จะทำตลาดของผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนให้ได้ผลดีนั้น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะต้องมีเป้าหมายในการผลิตก่อนว่า ต้องการทำการผลิตเพื่อบริโภคให้เพียงพอภายในครอบครัว ในชุมชนหรือระหว่าง

ชุมชนก่อน รวมทั้งจัดการผลิตให้ได้ในปริมาณที่ต้องการนี้ด้วย ถ้าการผลิตในขั้นนี้ดำเนินไปได้ดีแล้วจึงค่อยเพิ่มปริมาณการผลิต หรือหากว่าผลิตภัณฑ์บางตัวในชุมชนมีความโดดเด่น มีคุณภาพ และมีลักษณะเฉพาะตัวพอนำออกไปจำหน่ายสู่ท้องตลาดได้ ก็ปล่อยให้เป็นไปตามกลไกการตลาดที่ต้องการผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีลักษณะเฉพาะตัวอยู่แล้ว ทั้งนี้ตลาดวิสาหกิจชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ 1) ตลาดพอเพียง หมายถึง ตลาดท้องถิ่น ตลาดภายในชุมชน ระหว่างชุมชน หรือในเครือข่าย ซึ่งเป็นตลาดลำดับแรกที่ต้องให้ความสำคัญมากที่สุด 2) ตลาดผูกพัน หมายถึง ตลาดที่มีการทำความตกลงหรือเซ็นสัญญาซื้อขายระหว่างองค์กรกับหน่วยงานนอกชุมชน เช่น โรงพยาบาลหนึ่งตกลงซื้อข้าวซ้อมมือจากชุมชนปีหนึ่ง 5 ตัน เป็นต้น ตลาดประเภทนี้เป็นตลาดที่สำคัญลำดับต่อมา 3) ตลาดทั่วไป หมายถึง ตลาดที่ต้องแข่งขันกับคนอื่นในเมือง หรือส่งออกต่างประเทศ เป็นตลาดลำดับสุดท้าย (ดร. สมิตะ เกษตริน และคณะ, 2556)

ในการวางแผนการผลิตจะต้องพิจารณาถึงตลาดของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตให้เหมาะสม เพราะมีขนาดความต้องการและเงื่อนไขต่างกัน โดยควรจะให้ความสำคัญเป็นลำดับขั้น อีกทั้งยังต้องรู้จักประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ทั้งในเรื่องของผลิตภัณฑ์และการตลาด ให้มาช่วยเหลือกลุ่มอย่างเหมาะสมกับจังหวะด้วย จึงจะป้องกันความเสี่ยงได้

4.1.6 นโยบายของรัฐเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายหนึ่งของรัฐบาลไทย ซึ่งได้เริ่มกำหนดขึ้นมาหลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2540 รัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 เห็นชอบให้จัดโครงสร้างส่วนราชการตามที่สำนักงาน ก.พ. เสนอให้มีกลุ่มงานพัฒนาชุมชนกลุ่มหนึ่งอยู่ในสังกัดของกระทรวงมหาดไทย โดยมีภารกิจสำคัญคือการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน อันมีผลให้การขับเคลื่อนนโยบายมีความชัดเจนยิ่งขึ้น จนได้มีการตราเป็นกฎหมายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนขึ้นในเวลาต่อมา คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งได้กำหนดให้มีการตั้งคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน โดยให้กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นแกนกลางในการดำเนินการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และให้มีบทบาทหน้าที่สำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ 1) เป็นหน่วยงานในการรับจดทะเบียน/เพิกถอนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย รวมทั้งการเลิกกิจการ 2) เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และ 3) ดำเนินการให้เกิดการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายอย่างครบวงจรและเป็นเอกภาพ (กองบรรณาธิการ, 2552; วชิรวิชัย งามละม่อม, มปป.)

ผลจากการดำเนินนโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวข้างต้น ทำให้มีการพัฒนากิจการประเภทนี้กันอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ กระจายในทุกภูมิภาค มีหน่วยงานต่างๆ ให้ความสนใจศึกษาและพัฒนา มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานด้านการศึกษาระดับสูง ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน วิจัยและบริการวิชาการด้านต่างๆ และเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยและพัฒนาชุมชนมาอย่างยาวนาน ซึ่งส่วนหนึ่งให้ความสนใจการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย

4.2 บทบาทมหาวิทยาลัยในการพัฒนาชุมชนและวิสาหกิจชุมชน

มหาวิทยาลัยในประเทศไทยมีภารกิจหลักที่ถูกกำหนดไว้ 4 ประการด้วยกัน คือ 1) จัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในสาขาวิชาต่างๆ 2) ดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และหาแนวทางแก้ปัญหาต่างๆ ให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ 3) บริการวิชาการในเรื่องที่มีความเชี่ยวชาญแก่บุคคลภายนอกและชุมชนที่สนใจ และ 4) ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อปฏิบัติตามหน้าที่หลักดังกล่าว มหาวิทยาลัยได้จัดให้มีหลักสูตรต่างๆ เปิดสอนแก่นักศึกษา ส่งเสริมให้บุคลากรทำการวิจัยและบริการวิชาการตามความสนใจและ

ความรู้ความเชี่ยวชาญที่มีหรือพัฒนาขึ้นมา รวมทั้งจัดให้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทะนุบำรุงและการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่คู่กับสังคม

ส่วนหนึ่งของกิจกรรมตามภารกิจด้านต่างๆดังกล่าวนี้ไปเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งในชุมชนต่างๆยังมีปัญหาและต้องได้รับการพัฒนาอีกมาก บทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง และสามารถเห็นได้โดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม การแสดงบทบาทด้านนี้อาจแตกต่างกันบ้างระหว่างมหาวิทยาลัยตามสาขาและความเชี่ยวชาญที่พัฒนาขึ้นมา นอกจากนี้ ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยอาจมีผลต่อการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาชุมชนต่างกันได้ (ปวย อึ้งภากรณ์, 2530)

มหาวิทยาลัยโดยส่วนใหญ่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งที่เปิดเป็นหลักสูตรสาขาการพัฒนาชุมชน และสาขาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน จึงเป็นแหล่งผลิตบัณฑิตที่จะไปทำงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ที่สามารถนำความรู้ที่เรียนมาไปปรับใช้ ในขณะเดียวกัน สาขาวิชาอื่นที่ไม่ใช่สังคมศาสตร์หรือพัฒนาชุมชนโดยตรงก็อาจมีเนื้อหาบางส่วนที่เชื่อมโยงหรือสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบางมิติของการพัฒนาชุมชนได้ เช่น สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาการจัดการ ฯลฯ ดังนั้นการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยจึงเป็นแสดงบทบาทส่วนหนึ่งที่จะส่งเสริมการพัฒนาชุมชน ตามเนื้อหาและจุดเน้นของสาขาวิชาต่างๆ ที่ผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม (จินตนา สุจจันท์, 2549; บาว นาค, 2552) แต่หากพิจารณาเฉพาะเรื่องการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนถือว่าเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ จึงอาจยังพบได้ไม่มากนัก

ในด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย จากการสำรวจข้อมูลจากเอกสารปรากฏค่อนข้างชัดและมีความหลากหลายในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง มีทั้งการวิจัยเฉพาะด้านตามสาขาวิชา และการวิจัยหลายด้านในลักษณะของสหสาขาวิชา กอปรกับในระยะหลังมหาวิทยาลัยไทยได้ให้ความสำคัญกับการวิจัยมากขึ้นและให้มีการเชื่อมโยงกันกับภารกิจเรื่องอื่นๆ ทั้งการเรียนการสอนและการบริการวิชาการ ดังนั้นมหาวิทยาลัยใดที่มีการเรียนการสอนในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน จึงมักจะมีผู้ทำวิจัยด้านนี้ควบคู่ไปด้วย และเมื่อผลการวิจัยออกมาอาจนำไปเผยแพร่แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องอีกทอดหนึ่ง ในขณะเดียวกัน สาขาวิชาอื่นๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาชุมชนก็สามารถทำวิจัยในบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้ ดังนั้น งานวิจัยของบุคลากรในมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนจึงมีได้ทั้งในแง่ของการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาเฉพาะด้านที่พบในชุมชน แล้วนำไปสู่การหาทางแก้ปัญหา การค้นหาและจัดการความรู้จากแหล่งต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนแล้วมาพัฒนาต่อยอด การพัฒนาความรู้ใหม่ๆ หรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการบูรณาการด้านต่างๆเพื่อการพัฒนาชุมชน ฯลฯ (สุทธิพร บุญมาก และ ศันสนีย์ จันท์อรานุภาพ, 2547; มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 2558)

บทบาทที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอีกด้านหนึ่งของมหาวิทยาลัย คือ การบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องซึ่งมักจะหมายถึงการที่หน่วยงานหรือบุคลากรของมหาวิทยาลัยจัดกิจกรรมให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในลักษณะต่างๆ จากความรู้ความเชี่ยวชาญที่บุคลากรแต่ละคนมีหรือบุคลากรหลายคนร่วมกันทำ ในนามของหน่วยงาน โดยมักจะปรากฏออกมาในรูปของการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนให้แก่คนในชุมชนต่างๆ ใกล้เคียงที่ตั้งของมหาวิทยาลัย หรือกลุ่มคนอื่นๆที่สนใจ ลักษณะของกิจกรรมมีทั้งการฝึกอบรม การสาธิต การให้บริการวิเคราะห์ปัญหา และการวางแผนการพัฒนา ความรู้ความเชี่ยวชาญที่ใช้ในการจัดโครงการหรือกิจกรรมอาจเป็นความรู้ที่บุคลากรได้ร่ำเรียนหรือพัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาวิจัยก็ได้ ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยไทยได้รับการกระตุ้นจากสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาให้แสดงบทบาทด้านนี้มากขึ้น เพื่อช่วยพัฒนากิจกรรมต่างๆของชุมชนให้มีความก้าวหน้า ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยแต่ละมหาวิทยาลัยมักจะมีหน่วยงานกลางในการประสานงาน การส่งเสริม กำกับและดูแลงานด้านบริการวิชาการ

(ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2557; Office of the Higher Education Commission, 2010; Chantes, 2012) ในขณะเดียวกัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนท้องถิ่นรอบที่ตั้งของมหาวิทยาลัยก็แสดงความต้องการให้มหาวิทยาลัยแสดงบทบาทนี้มากขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมศักยภาพและสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่มหาวิทยาลัยเองก็ได้ขยายประโยชน์ในด้านของการนำความรู้ต่างๆที่บุคลากรมีและพัฒนาขึ้นมาไปสู่การปฏิบัติจริงมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัยให้เป็นที่รู้จักแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันอีกด้วย (Yokakul and Zawdie, 2011; Chantes, 2012)

5.ระเบียบวิธีการวิจัย

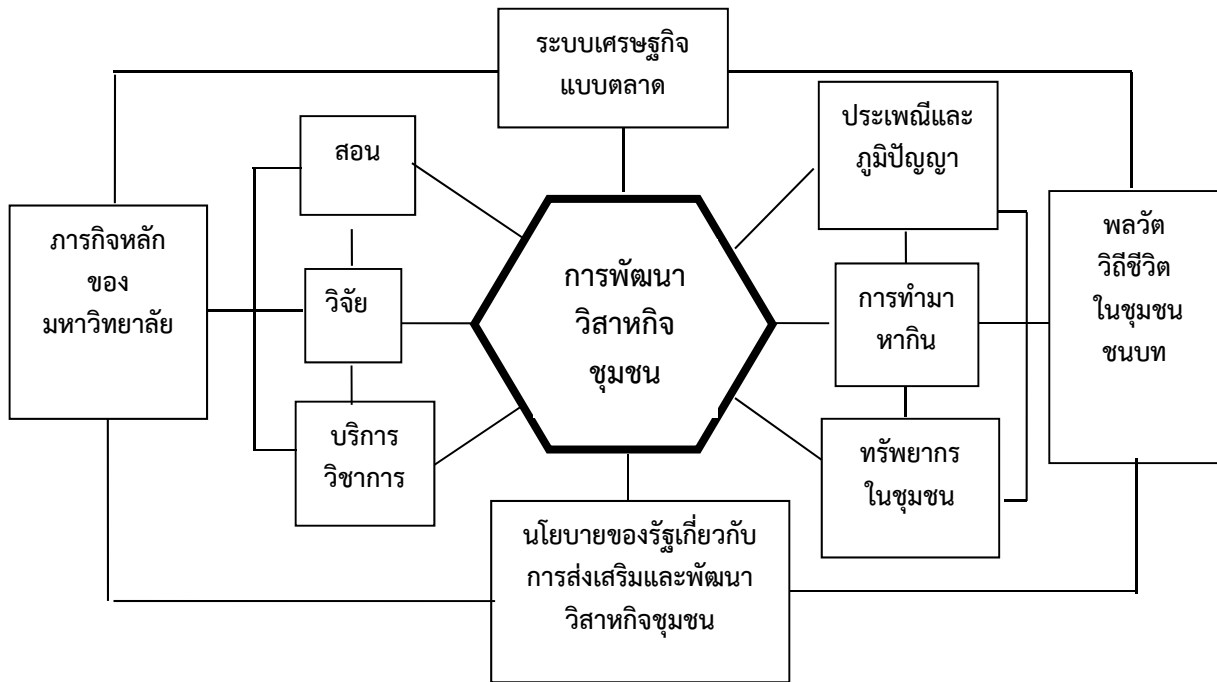
การวิจัยเรื่องนี้ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ซึ่งมีกรอบแนวคิดการวิจัย และวิธีการดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยที่สร้างขึ้นมาจากการสังเคราะห์แนวคิดต่างๆ ที่ได้นำเสนอก่อนหน้านี้ แล้วนำมาบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังแสดงในภาพ 1

กรอบแนวคิดนี้สามารถอธิบายได้ว่า การทำความเข้าใจเรื่องบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนควรเริ่มจากการทำความเข้าใจกับบทบาทหลักทั้งหมดของมหาวิทยาลัย ที่ถูกกำหนดไว้โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ก่อน หลังจากนั้นจึงมาดูว่า ภายใต้บทบาทหลักมีส่วนใดเกี่ยวข้องกับ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบ้าง และน่าจะเกี่ยวข้องในลักษณะใด หากมองถึงนโยบายและศักยภาพของมหาวิทยาลัยแล้ว มหาวิทยาลัยมีนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ เพื่อยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอยู่แล้ว มีความเป็นไปได้ที่จะนำการนำเรื่องหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนไปเชื่อมโยงกับภารกิจหลักของมหาวิทยาลัย 3 ประการคือ การเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการ ซึ่งแต่ละสาขาวิชาที่จะเลือกดำเนินการโดยเน้นเรื่องหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์เฉพาะที่บุคลากรในแต่ละสาขาให้ความสนใจและมีความเชี่ยวชาญ ในขณะเดียวกันอาจมีการทำงานร่วมกับสาขาอื่นบ้าง เพื่อเชื่อมโยงประเด็นต่างๆของการพัฒนาให้มีความเป็นองค์รวมและบูรณาการมากขึ้น

วิสาหกิจชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาชุมชน และเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนชนบท ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับประเพณีและภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งมีการสืบทอดมาอย่างยาวนาน และมีความโดดเด่นเฉพาะถิ่น อีกทั้งยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวของคนในท้องถิ่นอยู่แล้ว นอกจากนี้ การปฏิบัติตามภูมิปัญญาและประเพณีเหล่านี้ต้องอาศัยทรัพยากรด้านต่างๆที่มีในท้องถิ่น ดังนั้น การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจึงน่าจะต้องให้ความสำคัญกับการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยใช้วิสาหกิจชุมชนเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงิน ที่นับวันจะมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสังคมใหญ่ บทบาทของมหาวิทยาลัยด้านการวิจัยจึงสำคัญมากในการเข้าไปศึกษาปัญหาด้านต่างๆของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ทั้งในเรื่องการผลิต การบริหารจัดการและการตลาด โดยสาขาต่างๆ สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับรายละเอียดต่างๆ แตกต่างออกไป อันจะนำไปสู่การค้นคว้าและพัฒนาความรู้เพื่อนำไปใช้ในการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวข้องและในการบริการวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างมีพลวัต

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยบทบาทมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

5.2 วิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ดำเนินการด้วยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Study) 1 เนื่องจากเห็นว่า มีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของมหาวิทยาลัยตามภารกิจหลักทั้งการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการ พร้อมรายละเอียดอยู่มาก นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่น่าเสนอในรูปเอกสารลักษณะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและวิสาหกิจชุมชนในประเทศในหลากหลายด้าน จึงน่าจะเพียงพอ9jvการนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ทั้งในระดับลึกและระดับกว้าง ภายใต้กรอบเวลาและงบประมาณที่จำกัด

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาชุมชนและวิสาหกิจชุมชน 2) ข้อมูลของแต่ละมหาวิทยาลัยที่เลือกเพื่อศึกษาเชิงลึกถึงบทบาทแต่ละด้านของมหาวิทยาลัยนั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ในการสืบค้นเพื่อรวบรวมข้อมูลแต่ละระดับได้กำหนดรายละเอียดของการใช้คำหลักต่างกัน โดยการค้นข้อมูลในระดับที่ 1 คำหลักกว้างๆในการค้น เช่น มหาวิทยาลัย วิสาหกิจชุมชน หลักสูตร วิจัย บริการวิชาการ การดำเนินการ กิจกรรม ฯลฯ โดยมีจะผสมคำหลัก 2 คำขึ้นไปในการค้นแต่ละครั้ง ส่วนในระดับที่ 2 ต้องใช้คำหลักที่มีความเจาะจงชื่อมหาวิทยาลัยที่เลือกศึกษาและลักษณะบทบาทเป็นสำคัญ โดยเลือกต่อจากข้อมูลที่ค้นพบในระดับแรก เน้นมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทเด่นในแต่ละด้าน เพื่อเป็นกรณีตัวอย่าง โดยบางครั้งต้องเจาะจงถึงสาขาวิชาและประเภทของวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องด้วย

แหล่งของเอกสารที่ใช้ในการศึกษา ได้มาจากการสืบค้นฐานข้อมูลห้องสมุดของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และทางอินเทอร์เน็ตโดยทั่วไป เมื่อได้ข้อมูลในรูปเอกสารแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลไปศึกษาทำความเข้าใจ ทำการบันทึกจัดเก็บไว้ในรูปของแฟ้มข้อมูล เพื่อนำไปวิเคราะห์เนื้อหา จำแนกเป็นเรื่องๆและประเด็น ทำการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามหัวข้อและประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดการวิจัย รวมทั้งมีการ

ตั้งประเด็นใหม่ๆ ที่พบในระหว่างการรวบรวมข้อมูล ทำการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามหัวข้อและประเด็นต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำการสังเคราะห์หาความสอดคล้องของความหมายและเนื้อหา ด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน ควบคู่กับการตีความ หลังจากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ และกับบริบทของแต่ละมหาวิทยาลัยและนโยบายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน แล้วนำมาสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย (Analytical Induction) แล้วนำมาเขียนเป็นรายงานเชิงพรรณนา

6. ผลการศึกษา

6.1 ลักษณะของบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

การแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการทำประโยชน์กับสังคมและชุมชน โดยเฉพาะในสังคมและชุมชนท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งตั้งอยู่ เป็นภารกิจสำคัญที่มหาวิทยาลัยพยายามทำมาอย่างยาวนาน การให้ความสำคัญกับสังคมและชุมชนในท้องถิ่นที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่มักจะพบได้ค่อนข้างชัดเจน จากนโยบาย โครงการ และกิจกรรมประเภทต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งกำหนดและดำเนินการ ในขณะเดียวกัน กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอันเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ไกลออกไปจากที่ตั้งของมหาวิทยาลัยก็สามารถพบได้เช่นกัน ทั้งนี้เกี่ยวข้องความน่าสนใจของลักษณะปัญหาที่พบในชุมชนเหล่านั้น ว่าตรงกับนโยบาย และจุดเน้นของสาขาวิชาที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยในแต่ละช่วงเวลาเพียงใด รวมทั้งเกี่ยวข้องกับความสนใจและความเชี่ยวชาญของบุคลากรในมหาวิทยาลัยเป็นสำคัญด้วย มหาวิทยาลัยขนาดใหญ่ที่มีการเปิดสาขาวิชาและมีหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิชาการจำนวนมาก โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยหลักของรัฐที่มีในแต่ละภูมิภาค ซึ่งมีอายุค่อนข้างยาวนาน มักจะแสดงบทบาทในการพัฒนาสังคมและชุมชนได้หลากหลาย และมีจำนวนมากกว่ามหาวิทยาลัยที่มีขนาดเล็กและเป็นมหาวิทยาลัยค่อนข้างใหม่ รวมทั้งมหาวิทยาลัยเอกชน

ลักษณะบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่พบ สามารถจำแนกได้ตามภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปที่มีอยู่ 3 ด้านด้วยกัน คือ ด้านการเรียนการสอนเพื่อผลิตบัณฑิต ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ ด้านบริการวิชาการเพื่อรับใช้สังคม ส่วนภารกิจหลักอีกด้านหนึ่งของมหาวิทยาลัยดูไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องนักกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จึงไม่สามารถพบเห็นได้ชัดจากโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการ

บทบาทด้านการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน สามารถเห็นได้ชัดจากเปิดสอนรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน การเปิดสอนรายวิชาที่เกี่ยวข้องนี้ถือเป็นการแสดงบทบาทที่ค่อนข้างชัดและตรง เพราะเป็นการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนโดยตรงแก่นักศึกษา เพื่อให้ นักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจแนวคิดและวิธีปฏิบัติ อันจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในอนาคต ไม่ว่าจะนำไปพัฒนาชุมชนบ้านเกิดของนักศึกษาเอง หรือเป็นนักพัฒนาในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งได้เข้าไปทำงานเมื่อจบการศึกษา ตัวอย่างของรายวิชาเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนที่มีการเปิดสอน เช่น วิชาสัมมนาวิสาหกิจชุมชน ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ เพื่อการจัดการพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ วิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน และ วิชาการวางแผนและการจัดการวิสาหกิจชุมชน ในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ วิชาวิสาหกิจชุมชนและธุรกิจเพื่อสังคม หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิชาการจัดการวิสาหกิจชุมชน หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ฯลฯ เป็นที่น่าสังเกตว่า วิชาเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนเหล่านี้แม้จะมีเปิดสอนบ้างใน

มหาวิทยาลัยต่างๆ แต่ก็ยังถือว่าน้อยมาก และส่วนใหญ่เป็นการสอนในระดับปริญญาตรี ในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค

บทบาทด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของมหาวิทยาลัยไทยสามารถพบเห็นได้มากและชัดเจนกว่าบทบาทด้านการเรียนการสอน อีกทั้งยังพบในหลายสาขาวิชา การวิจัยเกี่ยวกับเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนเริ่มมีมาตั้งแต่ช่วงแรกๆของการประกาศนโยบายส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของรัฐ และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยในระยะแรกๆ เรื่องและประเด็นของการวิจัยยังค่อนข้างแคบ และเกี่ยวข้องเฉพาะกับสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น สาขาพัฒนาชุมชน สาขาส่งเสริมการเกษตร สาขาวิทยาการจัดการหรือบริหารธุรกิจ เป็นต้น ต่อมาเรื่องและประเด็นของการวิจัยได้ขยายกว้างออกไปเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่หลากหลายมากขึ้น จนในปัจจุบันมีสาขาวิชาอื่นๆ ให้ความสนใจทำงานวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น อันส่งผลให้ค้นพบเรื่องใหม่ๆที่เกี่ยวข้องในหลากหลายมิติขึ้น อีกทั้งยังมีงานวิจัยที่ทำร่วมกันหลายสาขาวิชาในลักษณะของสหวิทยาการ ที่มีการบูรณาการมิติต่างๆของวิสาหกิจชุมชนด้วยในระยะหลัง

ตัวอย่างของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนที่บุคลากรในมหาวิทยาลัยต่างๆทำ นับตั้งแต่ช่วงแรกๆ มีดังนี้

- 1) พ.ศ.2548 : รูปแบบเครือข่ายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ในเขตพื้นที่ภาคกลางตะวันตก จังหวัดกาญจนบุรี โดย ขวลิต สันถะโกมล ณิชชอร์ ศรีทอง และคณะนิพนธ์ ปันตุงค์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
- 2) พ.ศ.2549: การวิจัยและพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
- 3) พ.ศ.2550: การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการปฏิบัติตามพรบ.ส่งเสริมวิสาหกิจ ชุมชน พ.ศ.2548: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดชุมพร โดยสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 4) พ.ศ.2554: การพัฒนาระบบการผลิตและรูปแบบการบริหารจัดการเพื่อการผลิตคอนกรีตบล็อกจากดินลูกรังสำหรับวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านปูน หมู่ที่ 6 ต. เกาะตะเภา อ. บ้านตาก จ. ตาก โดยสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์และอุตสาหกรรมวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ตาก
- 5) พ.ศ.2554: การศึกษาประสิทธิภาพการผลิตก๊าซชีวภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบึงตะเข้ อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา โดยภาควิชาวิศวกรรมเคมี คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
- 6) พ.ศ. 2555: ถอดบทเรียนกระบวนการการเรียนรู้เชิงบูรณาการกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าของวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุข ในจังหวัดราชบุรี โดยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 7) พ.ศ.2555: กระบวนการขับเคลื่อนเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จังหวัดลำพูน โดยสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและพัฒนาชนบท คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- 8) พ.ศ.2556: การเพิ่มความสามารถของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย โดยคณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล สุวรรณภูมิ
- 9) พ.ศ.2557: การพัฒนาเกณฑ์การประเมินการจัดการคุณภาพของวิสาหกิจชุมชน โดยวิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัยบูรพา
- 10) พ.ศ. 2557: ศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนผ้าทอเกาะยอของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าเกาะยอ โดยคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

จากงานวิจัยที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสนใจของบุคลากรทางวิชาการของมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่มีต่อการทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน นับตั้งแต่ปีแรกๆของการประกาศนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการส่งเสริมและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยบุคลากรเหล่านี้มาจากสาขาวิชาที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังกระจุกอยู่ในบางสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงมากกว่าสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องทางอ้อม ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยด้านนี้ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยบุคลากรในสาขาวิชาบริหารธุรกิจ สาขาพัฒนาชุมชน หรือสาขาที่เกี่ยวข้อง มากกว่าสาขาวิชาทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ ในขณะเดียวกัน งานวิจัยแนวนี้ส่วนใหญ่มักจะพบในมหาวิทยาลัยราชภัฏต่างๆหลายแห่ง ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่มีนโยบายการดำเนินงานใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นค่อนข้างชัด นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในรายละเอียดยังพบว่า แหล่งทุนที่ใช้ในการทำวิจัยส่วนใหญ่มาจากการสนับสนุนของแต่ละมหาวิทยาลัยมากกว่ามาจากแหล่งทุนที่อยู่ภายนอก โดยที่มหาวิทยาลัยเหล่านี้มีนโยบายสนับสนุนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างชัดเจน

บทบาทของมหาวิทยาลัยด้านการบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เป็นบทบาทที่มักจะเกี่ยวเนื่องกับการวิจัยที่แต่ละมหาวิทยาลัยทำเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ มหาวิทยาลัยมักจะทำโครงการหรือกิจกรรมการบริการวิชาการโดยการนำความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาหรือข้อค้นพบจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องมาถ่ายทอดแก่ผู้ที่สนใจ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เริ่มดำเนินการแล้วแต่ต้องการเรียนรู้และพัฒนาเพิ่มเติมในบางด้าน หรือผู้ที่สนใจจะตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและต้องการทำความเข้าใจและสร้างความพร้อมในการเตรียมการและดำเนินการพัฒนาในอนาคต โดยสองกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก นอกจากนี้ อาจมีกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ อีก คือเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งอาจเป็นข้าราชการ เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน หรือนักวิชาการที่สนใจเข้าร่วมด้วย

รูปแบบของการบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่พบ สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การฝึกอบรมเทคนิคบางประการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือเพิ่มศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 2) การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในด้านต่างๆ และ3)การให้คำปรึกษาในการขับเคลื่อนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน งาน 2 รูปแบบแรกเชื่อมโยงค่อนข้างชัดกับความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาและข้อค้นพบจากงานวิจัย และมักจะทำเป็นโครงการระยะสั้นในลักษณะของโครงการย่อยๆ ที่จัดเป็นเรื่องๆ ส่วนการบริการวิชาการรูปแบบที่ 3 คือ การให้คำปรึกษานั้นมักจะทำในลักษณะของการตั้งหน่วยงานเฉพาะที่ทำหน้าที่ให้บริการวิชาการในระยะยาว และครอบคลุมเรื่องของการบริการวิชาการกว้าง โดยเรื่องวิสาหกิจชุมชนเป็นเรื่องหนึ่งที่มีผู้ให้ความสนใจมาขอคำปรึกษา หน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่นี้ที่พบในมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่คือ ศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจ หรือ บางแห่งเรียกสถานบ่มเพาะวิสาหกิจ ซึ่งในปัจจุบันมีประมาณ 60 มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ ที่ได้ตั้งหน่วยงานนี้ขึ้นแล้ว นอกจากนี้ในหลายมหาวิทยาลัย

มีหน่วยงานที่ใช้ชื่อว่า ศูนย์บริการวิชาการและถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือชื่ออื่นๆที่ใกล้เคียงกัน ทำหน้าที่ให้บริการวิชาการ โดยที่อาจมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับการให้คำปรึกษาเรื่องวิสาหกิจชุมชนด้วย

ตัวอย่างโครงการ/กิจกรรมการบริการวิชาการที่เกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ที่ดำเนินงานโดยมหาวิทยาลัยต่างๆ มีดังต่อไปนี้

- 1) พ.ศ.2553: โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการ "คลัสเตอร์การตลาดผลิตภัณฑ์ฮาลาลของวิสาหกิจชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อการค้าและการลงทุน" จัดโดยสถาบันฮาลาล มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อวันที่ 5-7 สิงหาคม 2553
- 2) พ.ศ.2554: โครงการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพโดยใช้เทคนิคการสื่อสารเพื่อส่งเสริมกิจการ จัดโดยคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2554
- 3) พ.ศ.2555: โครงการจัดอบรม เรื่อง “การบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพสำหรับกลุ่มวิสาหกิจและผลิตภัณฑ์ของชุมชน” จัดโดย สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) ร่วมกับ ศูนย์นวัตกรรมใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2555
- 4) พ.ศ.2556: โครงการส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จัดโดยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตตรัง โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) และกรมราชองครักษ์ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2556
- 5) พ.ศ.2556: กิจกรรมการอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน 5 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรการบริหารสินค้าคงคลัง หลักสูตรการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงิน หลักสูตรการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ หลักสูตรการค้นหาศักยภาพในการเป็นผู้ประกอบการ และหลักสูตรการสร้างร้านค้าออนไลน์และการตลาดออนไลน์ จัดโดยคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ระหว่างวันที่ 13-14 มีนาคม 2556
- 6) พ.ศ.2557:โครงการอบรมพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมการผลิตผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน จัดโดยศูนย์วิจัยและพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและวิสาหกิจชุมชน คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2557
- 7) พ.ศ.2558: โครงการออกแบบเครื่องต้มส่วนผสมสมุนไพรและพัฒนาการออกแบบเครื่องบรรจุส่วนผสมสมุนไพรลงสู่แม่พิมพ์ สำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรบ้านนาไผ่ ต. เสริมชัย อ.เสริมงาม จ.ลำปาง จัดโดยคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เมื่อเดือนมิถุนายน 2558
- 8) พ.ศ.2558: การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การทำไส้อ้วเห็ด ไส้รอกเบรียวเห็ด เหนมเห็ด ให้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพาะเห็ด บ้านทุ่งบ่อแป้น ต.ปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง จัดโดยความร่วมมือระหว่างคลินิกเทคโนโลยี ภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2558

จากการค้นคว้างานบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วประเทศ พบว่า เรื่องที่แต่ละโครงการ/กิจกรรมเน้นมีความหลากหลายกว่าเรื่องที่ใช้ในการเรียนการสอน และมีความคล้ายคลึงกับเรื่องของการวิจัย ในแง่ของความหลากหลายของคณะ/สาขาวิชาที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยมีสาขาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องในสัดส่วนที่มากขึ้น ซึ่งเรื่องที่สาขาเหล่านี้เน้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและปรับปรุงการใช้เทคโนโลยี และกระบวนการในการผลิตผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนให้มีคุณภาพดีขึ้น มีประสิทธิภาพหรือมาตรฐานสูงขึ้น เพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจ รวมทั้งเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการบรรจุภัณฑ์ ในขณะที่สาขาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและสาขาบริหารธุรกิจยังคงแสดงบทบาทอยู่ไม่น้อย โดยเน้นในเรื่องของการเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการกลุ่มและการตลาด ทั้งที่เป็นเรื่องเทคนิคเฉพาะ เช่น การทำบัญชี การบริหารบุคคล การจัดการการตลาด และเรื่องที่กว้าง เช่น การสร้างและจัดการเชิงเครือข่ายในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

สำหรับกลุ่มของสถาบันที่แสดงบทบาทด้านบริการวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏยังเป็นกลุ่มที่มีโครงการและกิจกรรมด้านนี้โดดเด่นมากกว่ากลุ่มอื่นๆ และมีข้อสังเกตที่สำคัญและน่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ กลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลก็ได้แสดงบทบาทด้านนี้ค่อนข้างชัดเจนกว่าด้านอื่นๆ หากเปรียบเทียบระหว่างมหาวิทยาลัยที่อยู่ในส่วนภูมิภาคกับส่วนกลางจะพบว่า มหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคแสดงบทบาทนี้มากกว่า ในขณะที่กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชนแสดงบทบาทด้านนี้ค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับมหาวิทยาลัยของรัฐ

มหาวิทยาลัยราชภัฏซึ่งอาจไม่ได้มีขนาดใหญ่มาก และมีสาขาวิชา ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำงานพัฒนาวิชาการน้อยกว่า อีกทั้งส่วนตั้งอยู่ในต่างจังหวัดหลายจังหวัดในพื้นที่ล้อมรอบโดยชุมชนชนบทจำนวนมาก ดูเหมือนจะแสดงบทบาทด้านการพัฒนาสังคมและชุมชนได้ค่อนข้างเด่นชัดเช่นกัน ทั้งนี้สามารถเห็นได้จากปริมาณของโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏที่มีมากกว่ามหาวิทยาลัยหลักของรัฐบางมหาวิทยาลัยในภูมิภาคเดียวกัน แต่ความหลากหลายของกิจกรรมที่มหาวิทยาลัยราชภัฏดำเนินการมีน้อยกว่า ซึ่งน่าจะเกี่ยวข้องกับความหลากหลายของสาขาวิชาที่เปิดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนศักยภาพของบุคลากรที่จะมาทำงานในการพัฒนาบางด้านที่มักจะมีน้อยกว่าในมหาวิทยาลัยหลัก เพราะมหาวิทยาลัยราชภัฏเป็นมหาวิทยาลัยที่พัฒนาขึ้นมาใหม่เมื่อไม่นานมานี้ โดยยกระดับมาจากวิทยาลัยครู และมีขอบเขตการทำงานที่แคบกว่ามหาวิทยาลัยหลักของรัฐที่สำคัญๆ โดยทั่วไป แต่มหาวิทยาลัยราชภัฏก็มีสาขาวิชาบางสาขาด้านสังคมศาสตร์ ที่ทำงานใกล้ชิดกับสังคมและชุมชนท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะสาขาวิชาการพัฒนาชุมชนซึ่งมีการเปิดสอนในสถาบันราชภัฏเกือบทุกแห่ง จึงมีโอกาสแสดงบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด ต่อมาเมื่อมีการปรับเปลี่ยนนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนบางส่วนมาเน้นการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมากขึ้น สถาบันราชภัฏหลายแห่งได้หันมาเน้นการทำโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนตามไปด้วยเช่นกัน

6.2 ศักยภาพของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

การวิเคราะห์ศักยภาพของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในการศึกษารั้งนี้ พิจารณาจากความพร้อมด้านบุคลากร ด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ และด้านงบประมาณ ซึ่งหากพิจารณาโดยภาพรวมเมื่อเทียบกับการแสดงบทบาทของกลุ่มมหาวิทยาลัยต่างๆ มีข้อค้นพบดังต่อไปนี้

ความพร้อมด้านบุคลากรสามารถดูได้จากจำนวนบุคลากรควบคู่กับสาขาวิชาที่เปิดสอน รวมทั้งการมีหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมหาวิทยาลัยหลักของรัฐที่ตั้งอยู่ในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาคย่อมมีจำนวนบุคลากร สาขาวิชาที่เปิดสอน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวนมากและหลากหลาย อีกทั้งยังมีบุคลากรที่มีพื้น

ฐานความรู้และประสบการณ์ในสาขาวิชาต่างๆ มากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ กลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล และกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน เพราะมหาวิทยาลัยหลักส่วนใหญ่ตั้งมาเป็นเวลานานมีการพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยเต็มรูปแบบมากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ ที่กล่าวข้างต้น ดังนั้นบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจึงน่าจะพบในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐได้มากกว่าในกลุ่มมหาวิทยาลัยอื่นๆ แต่เมื่อดูบทบาทจริงจากหลักสูตร รายวิชาที่เปิดสอน โครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนด้านต่างๆ กลับพบว่า กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏมีบทบาทชัดเจนกว่าในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐและมหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความพร้อมด้านบุคลากรหากพิจารณาจากจำนวน ความรู้และประสบการณ์ในสาขาวิชาต่างๆ รวมทั้งการมีสาขาวิชาและหน่วยงานต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมา ซึ่งควรสัมพันธ์กับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ไม่มีความสอดคล้องกับบทบาทที่แสดงออกมา เพราะจากข้อมูลที่พบแสดงว่ามหาวิทยาลัยหลักของรัฐที่มีความพร้อมด้านนี้มากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ กลับมีบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไม่มากเท่าที่ควร และเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับบทบาทของมหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ

ความพร้อมด้านอุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ในภาพรวมมหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐซึ่งมีการลงทุนในการพัฒนา รวมทั้งมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ จำนวนมากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ จึงมีศักยภาพที่นำมาใช้ในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมดังกล่าวได้มากกว่า โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะมหาวิทยาลัยของรัฐทั้งหมดมีสาขาวิชาที่เปิดกว้าง อีกทั้งยังมีการพัฒนาด้านลึกผ่านการวิจัยต่างๆ จนเกิดการพัฒนาเครื่องมือ อุปกรณ์และเทคนิควิธีการต่างๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ แต่กลับดูเหมือนว่า ยังมีการนำเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ ที่มีอยู่มาใช้ในด้านนี้ต่ำกว่าศักยภาพในปัจจุบัน กลุ่มมหาวิทยาลัยที่มีการใช้ศักยภาพด้านนี้มากพอสมควรคือกลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ซึ่งเป็นกลุ่มมหาวิทยาลัยที่มีพื้นฐานประสบการณ์และวัฒนธรรมการทำงานที่เน้นการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม ควบคู่กับการฝึกปฏิบัติจริง โดยเน้นการประยุกต์ใช้ในพื้นที่หรือท้องถิ่นมากกว่าการเน้นพัฒนาไปสู่ความเป็นสากลเหมือนในมหาวิทยาลัยหลักๆ ของรัฐ ในขณะที่มหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยเอกชนยังมีการลงทุนและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนน้อยกว่ากลุ่มอื่นๆ ในปัจจุบัน

สำหรับความพร้อมด้านการเงิน มหาวิทยาลัยหลักของรัฐ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยที่มีขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงมายาวนานย่อมมีความพร้อมด้านนี้มากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะงบประมาณเงินรายได้ ซึ่งมีโอกาสหาและสะสมได้มากกว่า โดยงบประมาณส่วนนี้เอื้อต่อการสนับสนุนโครงการวิจัยและบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้ง่ายกว่างบประมาณแผ่นดิน ในขณะที่เดียวกันความมีชื่อเสียงและการมีบุคลากรที่มีประสบการณ์สูงในสัดส่วนที่มากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มอื่นๆ ย่อมทำให้มีความได้เปรียบด้านนี้มากกว่า หากมีนโยบายที่จะสนับสนุนและกระตุ้นบุคลากรให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างจริงจัง เพราะนอกจากการมีงบประมาณเงินรายได้ที่จะมาจัดสรรเพื่อการนี้ได้มากและสะดวกกว่าแล้ว ยังมีโอกาสที่จะได้รับสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งภายนอกมหาวิทยาลัยได้ง่ายกว่าด้วย โดยเฉพาะในการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมด้านการวิจัยและบริการวิชาการ ซึ่งจากข้อมูลที่ค้นคว้าได้พบว่าโครงการวิจัยและบริการวิชาการบางโครงการที่จัดขึ้นในมหาวิทยาลัยของรัฐ ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณจากภายนอกมหาวิทยาลัย ทั้งที่เป็นหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานภาคเอกชนที่มีนโยบายสนับสนุนด้านนี้

6.3 ประโยชน์ของการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

การแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเกิดประโยชน์อย่างสำคัญอย่างน้อย 2 ด้านหลัก โดยพิจารณาจากผู้ที่ได้รับประโยชน์ คือ ประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัยเองและประโยชน์ต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่น

ประโยชน์ที่เกิดกับมหาวิทยาลัยที่จัดทำโครงการหรือกิจกรรมบริการวิชาการ มีทั้งช่วยพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงกับปัญหาและการพัฒนาที่สอดคล้องบริบทของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น อันเป็นการขยายสาขาความเชี่ยวชาญของบุคลากรในสถาบันด้วย องค์ความรู้ที่ได้มานี้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคนทั้งที่เป็นนักศึกษาและบุคคลภายนอกที่สนใจ ให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับมิติต่างๆของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป นอกจากนี้การที่บุคลากรของมหาวิทยาลัยมาทำงานด้านนี้ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นการสร้างความรู้สึที่ดีของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ แต่ยังคงช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนเหล่านี้ ซึ่งจะกลายเป็นทุนทางสังคมแก่มหาวิทยาลัยเอง ทั้งนี้ที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนโดยรอบบางครั้งไม่ค่อยจะดีนัก ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการที่มหาวิทยาลัยขาดการทำกิจกรรมที่สามารถสร้างประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมเพียงพอแก่คนในชุมชนเหล่านี้

สำหรับประโยชน์ที่เกิดกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในชุมชนที่แต่ละมหาวิทยาลัยเข้าไปทำโครงการหรือกิจกรรม รวมทั้งบุคคลเป้าหมายอื่นๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดทำโดยมหาวิทยาลัย กลุ่มคนเหล่านี้จะได้รับประโยชน์จากความรู้ที่ได้ รวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่บางครั้งมหาวิทยาลัยได้มอบให้แก่กลุ่มเหล่านี้นำไปใช้ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ความรู้ที่ได้รับสามารถใช้ได้ทั้งในการพัฒนาปรับปรุงเฉพาะด้านและการพัฒนาทั้งกระบวนการในการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน อันจะช่วยเพิ่มศักยภาพด้านต่างๆในการดำเนินการของกลุ่ม และเป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวในการดำรงชีพของคนในชุมชน ซึ่งเหมาะสมกับสภาพการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีพลวัตสูงเช่นในปัจจุบัน โดยที่คนในชุมชนจะสามารถยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นบนฐานของภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการให้เชื่อมโยงกับตลาดภายนอก โดยผ่านการช่วยเหลือทางวิชาการและการประสานงานส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้จะเห็นได้จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ ส่วนใหญ่จะได้รับความช่วยเหลือจากมหาวิทยาลัย ในการช่วยพัฒนาศักยภาพด้านใดด้านหนึ่ง หรือบางครั้งหลายด้าน

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายการพัฒนาที่สำคัญนโยบายหนึ่งของรัฐบาลไทย ที่กำหนดให้มีขึ้นหลังจากที่ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2540 โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อมุ่งยกระดับการดำรงชีวิตของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนบทยังมีอยู่จำนวนมากกระจายทั่วประเทศ ให้สามารถพัฒนาบนฐานของชุมชนที่มีทุนประเภทต่างๆ โดยผ่านการรวมกลุ่มสร้างสรรค์กิจกรรมการพัฒนา ที่ครอบคลุมทั้งการผลิตและการตลาดที่มีการจัดการอย่างเป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีพภายใต้สภาวะการณ์ที่มีความเป็นพลวัต ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเหล่านี้มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะรับมือกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นยามเศรษฐกิจโดยรวมประสบภาวะวิกฤติ ด้วยการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพอย่างมั่นคงเป็นลำดับ เริ่มตั้งแต่การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือนและชุมชนก่อน แล้วค่อยๆ เลื่อนระดับขึ้นไปให้ใหญ่ขึ้นโดยไม่ทิ้งรากฐานความเป็นชุมชน การพัฒนาตามแนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ที่ได้มีการน้อมนำให้เป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาประเทศในระยะหลัง มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นหน่วยงานทางวิชาการที่ประกอบด้วยบุคลากรที่มีความรู้และความชำนาญในสาขาต่างๆ พร้อมเครื่องมือและอุปกรณ์จำนวนมาก และมีภารกิจในการพัฒนาด้าน

ต่างๆรวมทั้งการพัฒนาชุมชนด้วย จึงเป็นที่คาดหวังว่าจะเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในลักษณะต่างๆ

ข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยมีบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนซึ่งสามารถจำแนกได้ตามภารกิจหลักของมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปที่มีอยู่ 3 ด้านด้วยกัน คือ ด้านการเรียนการสอนเพื่อผลิตบัณฑิต ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และด้านบริการวิชาการเพื่อรับใช้สังคมและชุมชน ส่วนภารกิจหลักอีกด้านหนึ่งคือการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ดูไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนัก บทบาทด้านการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย สามารถเห็นความเชื่อมโยงบ้างกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจากที่พบว่า มีรายวิชาซึ่งเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนเปิดสอนทั้งในระดับปริญญาตรีและระดับที่สูงกว่าในบางมหาวิทยาลัยและมีจำนวนรายวิชาไม่มากนัก โดยพบมากในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสาขาวิชาวิทยาการจัดการหรือบริหารธุรกิจ และสาขาที่เป็นสหวิทยาการ แม้บทบาทด้านนี้เป็นบทบาทที่ค่อนข้างชัดและตรงกับหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัย ที่ควรให้นักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนเพื่อจะได้นำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานพัฒนาในอนาคตก็ตาม แต่กลับพบว่ามหาวิทยาลัยต่างๆยังแสดงได้ไม่มากนัก สำหรับบทบาทด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของมหาวิทยาลัยไทยมีความชัดเจนกว่าบทบาทด้านการเรียนการสอน โดยเริ่มมีมาตั้งแต่ช่วงแรกๆของการประกาศนโยบายของรัฐและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยในระยะแรกๆเรื่องและประเด็นของการวิจัยค่อนข้างแคบ และพบได้ในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเป็นสำคัญ แต่ต่อมาเรื่องและประเด็นของการวิจัยได้ขยายกว้างออกไปเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่หลากหลายมากขึ้น อีกทั้งยังมีการทำงานร่วมกันระหว่างต่างสาขาในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการมากขึ้น ส่วนบทบาทด้านการบริการวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมีการดำเนินการใน 3 รูปแบบคือ การฝึกอบรมเทคนิคบางประการที่เกี่ยวข้องกับเพิ่มศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน การถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และการให้คำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาในการขับเคลื่อนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยโครงการบริการวิชาการส่วนใหญ่มีความเชื่อมโยงค่อนข้างชัดกับความรู้ที่พัฒนาขึ้นมาและข้อค้นพบจากงานวิจัย จึงมักจะเกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการทำวิจัยแล้วนำข้อค้นพบไปเผยแพร่แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องบ้าง การให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกลุ่มบ้าง และการให้คำปรึกษาผ่านหน่วยงานเฉพาะที่ตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ให้บริการวิชาการเป็นการเฉพาะ โดยเฉพาะศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจ หรือ ที่บางแห่งเรียกสถานบ่มเพาะวิสาหกิจ ซึ่งปัจจุบันพบในกว่า 60 มหาวิทยาลัยทั่วประเทศ โดยมีหน้าที่หลักในการพัฒนาผู้ประกอบการรายย่อย รวมถึงการให้คำปรึกษาเรื่องวิสาหกิจชุมชนด้วย นอกจากนี้ ยังสังเกตพบว่าจำนวนของมหาวิทยาลัย ที่มีโครงการวิจัยและบริการวิชาการ มีมากกว่าที่เปิดการสอนเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน แต่กลุ่มมหาวิทยาลัยที่แสดงบทบาทด้านการวิจัยและด้านการบริการวิชาการค่อนข้างมากยังคงเป็นกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ เช่นเดียวกันกับในด้านการสอน แต่ความแตกต่างที่พบก็คือ มีสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมถึงวิศวกรรมศาสตร์ เข้ามา มีบทบาทด้านการวิจัยและบริการวิชาการด้านนี้มากขึ้น โดยพบทั้งในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐและกลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ซึ่งมีความเข้มแข็งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและวิศวกรรมศาสตร์ มากกว่ากลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ ข้อค้นพบนี้จึงถือเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ และน่าจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้มากขึ้น เพราะมิติด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและวิศวกรรมศาสตร์จะมีบทบาทอย่างมากในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในอนาคต ทั้งในเรื่องเทคนิคการผลิตและกระบวนการผลิต คุณภาพสินค้า และการจัดการหลังการผลิตที่นับวันจะมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เมื่อกิจการของกลุ่มมีการพัฒนาเชิงธุรกิจมากขึ้น และจะต้องเข้าไปแข่งขันในตลาดมากขึ้น

ความสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในสังคมไทยปัจจุบัน น่าจะถือเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียนอย่างเต็มตัว ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อสังเกตที่สำคัญคือ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนดูเหมือนจะเป็นทางเลือกที่มีความสำคัญและเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยที่ยังคงมีชุมชนชนบทจำนวนมาก และหลายชุมชนมีทุนด้านต่างๆ โดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมและทุนภูมิปัญญา ที่สามารถพัฒนาต่อยอด เชื่อมต่อกับทุนด้านอื่นๆ และสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจในเชิงสร้างสรรค์ อันจะช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมอาเซียนที่ควรจะบูรณาการมิติทางมิติต่างๆ ให้ได้ โดยเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่น่าจะพัฒนาให้เชื่อมโยงกันได้โดยไม่มี ความขัดแย้ง อีกทั้งยังจะช่วยยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นได้พอสมควร โดยที่คนเหล่านี้ยังคงสามารถอนุรักษ์วิถีชุมชนควบคู่ไปด้วย แต่การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ประสบผลสำเร็จยังต้องการความร่วมมือกันแบบภาคีการพัฒนาของหลายฝ่าย ซึ่งมหาวิทยาลัยก็เป็นหน่วยงานสำคัญที่ควรเข้าไปมีบทบาทอย่างมาก

ในความเป็นจริงมหาวิทยาลัยมีความพร้อมด้านต่างๆ ทั้งด้านบุคลากร ด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ และด้านงบประมาณที่จะจัดทำโครงการหรือกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยในภาพรวมแล้วกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐมีความพร้อมด้านต่างๆ มากกว่ามหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล แต่ผลการวิเคราะห์กลับพบว่า สถาบันอุดมศึกษาในกลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมากกว่า และในช่วงหลัง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลบางแห่งได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาเทคโนโลยีทางวิศวกรรมที่เหมาะสม อันจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนมากขึ้น จึงเป็นไปได้ว่าความคุ้นเคยของสถาบันอุดมศึกษาในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐกับการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ของท้องถิ่น ดังเช่นที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำ มีน้อยกว่าสถาบันอุดมศึกษาในกลุ่มของมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ซึ่งมีนโยบายและประสบการณ์การทำงานใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นมาอย่างยาวนาน จนเป็นที่รู้จักกว่าเป็น “มหาวิทยาลัยท้องถิ่น” ในทางตรงกันข้าม การสถาบันอุดมศึกษาที่อยู่ในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐมุ่งพัฒนาการศึกษาและการวิจัยไปสู่ระดับสากลเป็นสำคัญ อาจมีผลให้ลดการให้ความสำคัญหรือความเข้มข้นของการทำกิจกรรมที่สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ที่ดูเหมือนว่าจะจะเป็นกิจกรรมในระดับท้องถิ่นมากกว่า ทั้งๆ ที่การเข้าไปบทบาทในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างประโยชน์ ไม่เฉพาะต่อการสร้างคนในท้องถิ่นรุ่นใหม่ที่น่าสนใจ และสามารถช่วยแก้ปัญหา รวมทั้งยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพของคนในชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังจะช่วยสร้างความเชี่ยวชาญเพิ่มเติมแก่บุคลากรของมหาวิทยาลัยในการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ จากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีอุปสรรคมาอย่างยาวนาน ให้ดีขึ้นด้วย

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัย ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะบทบาทด้านการวิจัยและการบริการวิชาการ ซึ่งน่าจะมีประโยชน์มากต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ที่ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะในบางมหาวิทยาลัย โดยที่มหาวิทยาลัยในกลุ่มมหาวิทยาลัยหลักของรัฐ ซึ่งมีศักยภาพด้านต่างๆ มากกว่าในสถาบันอุดมศึกษาในกลุ่มอื่นๆ แต่กลับแสดงบทบาทด้านนี้ค่อนข้างต่ำอย่างไม่สมดุลง จึงเห็นควรอย่างยิ่งที่สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาและหน่วยงานที่สนับสนุนการวิจัยและบริการต่างๆ แก่บุคลากรของมหาวิทยาลัย ปรับนโยบายไปเน้นให้สถาบันอุดมศึกษาเหล่านี้เข้าไปมีบทบาทด้านนี้มากขึ้น โดยเพิ่มเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยให้ตัวบ่งชี้ด้านนี้ที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาไทยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในครั้งนี้ยังทำได้ในขอบเขตที่จำกัด และเป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้นเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณและ

เวลาในการดำเนินการ จึงเห็นควรที่จะมีโครงการวิจัยเพื่อสำรวจและสังเคราะห์งานลักษณะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาทั้งในภาพกว้างและในระดับลึกอย่างละเอียด ด้วยการใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาด้านนี้ที่ดีต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กองบรรณาธิการ. (2552). พ.ร.บ. ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนฉบับประชาชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). *วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2553). *สำนักส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน*. ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.cep.cdd.go.th/index_old.php# เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2558.
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2558). *พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548*. ออนไลน์ สืบค้นจาก https://www.moac.go.th/ewt_news.php?nid=4062&filename=index เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2558.
- กาญจนา รัตนธีรวิเชียร และจากรุวรรณ ลิ้มปีไพบูลย์. (2557). *การวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลงานวิจัย คณะวิทยาการจัดการ*. ลำปาง: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- กาญจนาภรณ์ อินทหว่าง. (2550). *การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระบบการจัดการค้าบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี*. ทุนเครือข่ายวิจัยตอนบน.
- กาญจนาภรณ์ อินทหว่าง, สุพจน์ อินทหว่าง และ อภิชาติ วรรณภีระ. (2554). *การจัดการวิสาหกิจชุมชน*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยพิษณุโลก.
- จินตนา สุขจามันท์. (2549). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). (2552). *วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์.
- ดร. สมิตะเกษตริน และคณะ. (2556). *การจัดการการตลาดและวิสาหกิจชุมชน*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ธงชัย พรหมสาขา ณ สกลนคร และอุทิศ สิงขรัตน์. (2556). *แนวทางดำเนิงานการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นภชา พันธุ์แจ่ม. (2546). *ผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่มีต่อแรงงาน : ศึกษากรณีแรงงานคืนถิ่นในเขตภาคกลางตอนบนของประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บาว นาค. (2555). *มหาวิทยาลัยกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น*. ออนไลน์ สืบค้นจาก <http://www.thaihealth.or.th/blog/myblog/topic/68/baocd12/108/> เมื่อ 15 สิงหาคม 2558.
- ป่วย อึ้งภากรณ์. (2530). *การศึกษาในทรรณะของข้าพเจ้า*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลมลคีมทอง.

- ไพศาล มุ่งสมัคร, ถนอมศักดิ์ สุวรรณน้อย, สรชัย พิศาลบุตร และ ศิวะศิษย์ ชำของ. (2556). รูปแบบการจัดการที่ประสบผลสำเร็จของกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ผลิตภัณฑ์สมุนไพร กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีนทร์. *วารสารสมาคมนักวิจัย* ปีที่ 18 ฉบับที่ 3: 115-123.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. (2558). *บทสังเคราะห์งานวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ และงานบริการวิชาการเชิงสร้างสรรค์*. นครราชสีมา: คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- มัลลิกา ผลอนันต์. (2555). *การสร้างเครือข่ายภาคีพันธมิตรระหว่างมหาวิทยาลัยและชุมชนท้องถิ่น: ก้าวอย่างแห่งจุดเริ่มต้นเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน*. ใน การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ประจำปี 2555 (หน้า 230-241). ปทุมธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (มปป.). *แนวคิดวิสาหกิจชุมชน*. ออนไลน์, สืบค้นจาก http://file.siam2web.com/trdm/article/2013328_38233.pdf เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2558.
- วุฒิสาร ตันไชย, ถวิลวดี บุรีกุล, มานวิภา อินทรทัต, ภาคภูมิ ถุกะเมธ, บุญสม ธรรมชาติวิพนธ์, สติธร ธนานิติโชติ, สังคม คุณคณากรสกุล, นิตยา โพธิ์นอก และวิศิษฎ์ ชัชวาลทิพากร. (2528). *การศึกษาวิจัยการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน*. เอกสารประกอบการสัมมนาการเมืองการปกครองไทย 2558 เรื่อง พลเมืองและชุมชน พลังเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทย , 20 - 21 สิงหาคม 2558. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ศรีปริญญา ฐประจ่าง. (2546). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2557). *รายงานสรุปการกำกับติดตามและประเมินผลโครงการโครงการบริการวิชาการแก่สังคม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 (รอบ 6 เดือน)*. ขอนแก่น: ส่วนติดตามและประเมินผล ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุทธิพร บุญมาก และ ศันสนีย์ จันทร์อานุกาพ. (2547). *การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในภาคใต้ ระหว่างปี พ.ศ.2540-2546*. สงขลา: ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552ก). *คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552ข). *วิสาหกิจชุมชนชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน*. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ). *วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรส โปรดักส์.
- สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.). (มปป.). *คลังเตอร์การวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาชุมชนชนบทและผู้ด้อยโอกาส*. ออนไลน์, สืบค้นจาก http://www.nstda.or.th/cpmo/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=26 เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2558.
- หนึ่งพชัย ตันติสันติสม และ สรรพเพชญ์ เทียงเกตุ. (2557). *รายงานผลการวิจัย เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับด้านเกษตรอินทรีย์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ภาษาอังกฤษ

- Chantes, S. (2012). Increasing Faculty Research Productivity via a Triple-Helix Modeled University Outreach Project: Empirical Evidence from Thailand. [*Procedia - Social and Behavioral Sciences*](#) 12(52): 253–258.
- Office of the Higher Education Commission. (2010). *Thai Higher Education: Policy & Issue*. Bangkok:Office of the Higher Education Commission.
- Peredo, A.M. and Chrisman, J.J. (2006). Toward a Theory of Community-Based Enterprise. *Academy of Management Review* 31(2): 309–328.
- Tracey, P., Philips, N. and Haugh, H. (2005). Beyond Philanthropy: Community Enterprise as a Basis for Corporate Citizenship. *Journal of Business Ethics* 58: 327–344.
- Yokakul, N. and Zawdie, G. (2011). *The knowledge sphere, social capital and growth of indigenous knowledge-based SMEs in the Thai dessert industry*. *Science and Public Policy*, 38 (1): 19-29.

คำสั่งสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ที่ ๑๗๐ / ๒๕๕๙

เรื่อง แต่งตั้งกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่อง การสัมมนาวิชาการ
เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสถาบันอุดมศึกษา”

ตามที่ศูนย์ศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและคณะพัฒนาการเศรษฐกิจ จะจัดสัมมนาวิชาการ เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสถาบันอุดมศึกษา” ในวันพุธที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๙ ณ ห้องประชุมจรัส บุญมาก อาคารสยามบรมราชกุมารี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของคณาจารย์ นั้น

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙ แก้ไขเพิ่มเติมโดย มาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๓ จึงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการ เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสถาบันอุดมศึกษา” ดังนี้

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงศ์ ทองภักดี	หัวหน้ากองบรรณาธิการ
๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรงค์ หงษ์งาม	กองบรรณาธิการ
๓. ดร.สุวิมล เสงพัฒนา	กองบรรณาธิการ
๔. ดร.พัฒน์ พัฒนรังสรรค์	กองบรรณาธิการ
๕. ดร.จุฑามาศ สุนทรชาน	กองบรรณาธิการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิษฐ์ วรรณรัตน์)
อธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์